

منابع استرس و ترس دانشجویان پرستاری در بالین: مطالعه مروری

ابراهیم علی افسری ممقانی^{۱*}، آزاد رحمانی^۲

تاریخ دریافت ۱۳۹۸/۰۲/۰۸ تاریخ پذیرش ۱۳۹۸/۰۴/۲۲

چکیده

پیش‌زمینه و هدف: استرس بالای تجربه‌شده توسط دانشجویان پرستاری در بالین از موانع مهم یادگیری و حرفه‌ای شدن آن‌ها می‌باشد. برای حل چنین مشکلی شناسایی و دسته‌بندی منابع ترس و استرس دانشجویان در محیط بالینی ایران ضروری به نظر می‌رسد، که مطالعه حاضر باهدف مرور و جمع‌بندی منابع استرس و ترس دانشجویان پرستاری در بالین انجام شد.

روش کار: در مرور متون در پایگاه داده‌های Scopus, ProQuest, Elsevier, Iranmedex, Magiran, SID, Google scholar در بازه زمانی سال‌های ۲۰۰۰-۲۰۱۷، ۲۸ مقاله معیارهای ورود به مطالعه را کسب کردند که به منابع ترس و استرس دانشجویان پرستاری در بالین پرداخته بودند.

یافته‌ها: بیشتر مطالعات ورود به بالین را به‌عنوان یکی از منابع ترس و استرس دانشجویان در دوره تحصیلی یاد کرده بودند. ترس از انجام اشتباه کار از منابع مهم ترس و استرس دانشجویان موقع حضور در بالین بود. هرچند ناآشنایی با بخش و یا تجهیزات و حتی ارتباط با بیماران، پرستاران و سایر کادر درمانی نیز از منابع عمده ترس و استرس دانشجویان شناسایی شده بود.

بحث و نتیجه‌گیری: احساس نداشتن حامی مناسب در بالین توسط دانشجو و کمبود اعتماد به صلاحیت نظری و عملی در دانشجو برای انجام مراقبت در بالین می‌تواند ریشه بیشتر ترس‌ها و استرس‌های آن‌ها باشد. آشناسازی دانشجویان با محیط بالینی قبل از ورود به بالین، استفاده از مربیان دلسوز و باتجربه و نیز آموزش روش‌های مقابله با استرس می‌تواند در کسب تجارب بالینی مثبت توسط دانشجویان کمک‌کننده باشد.

کلمات کلیدی: آموزش بالینی، استرس، ترس، دانشجویان پرستاری، آموزش پرستاری

مجله دانشکده پرستاری و مامایی ارومیه، دوره هفدهم، شماره ششم، پی‌درپی ۱۱۹، شهریور ۱۳۹۸، ص ۴۸۴-۴۷۳

آدرس مکاتبه: مراغه، دانشگاه علوم پزشکی مراغه، گروه آموزش پرستاری، تلفن: ۰۴۲۱۲۲۷۵۵۵۱

Email: Ealiafsari@gmail.com

مقدمه

هر حرفه‌ای استرس‌های مخصوص به خود را دارد؛ ولی افراد شاغل در حرفه‌های مربوط به سلامت به‌خصوص در حرفه پرستاری، استرس‌های با عواقب سلامتی بیشتری را تجربه می‌کنند (۱). بررسی‌ها نشان می‌دهد دانشجویان پرستاری نیز نسبت به دانشجویان سایر رشته‌ها برای توسعه حرفه‌ای خود استرس زیادی را تحمل می‌کنند (۲).

استرس‌های تجربه‌شده توسط دانشجویان می‌تواند اختلالات فیزیکی، روانی و رفتاری را برای آن‌ها ایجاد کند (۳) هرچند بررسی‌ها بر تأثیر زیاد استرس‌های تجربه‌شده توسط دانشجویان بر ایجاد اختلالات روانی در دانشجویان تأکید می‌کنند (۴). استرس زیادی که

دانشجویان در این دوره آموزش بالینی تجربه می‌کنند می‌تواند بهره‌وری و کیفیت یادگیری آن‌ها را نیز تحت تأثیر قرار دهد (۵).

سه منبع مهم شناسایی شده در رابطه با استرس دانشجویان، شامل منابع استرس دانشگاهی (ارزشیابی)، ترس از نقص در آموزش، مشکلات مربوط به بارکاری و غیره، منابع استرس بالینی (کار، ترس از خطا، پاسخ منفی به مرگ و یا رنج بیمار، ارتباط با سایر افراد سازمان مانند پزشکان، کادر آزمایشگاه و غیره) و منابع استرس شخصی و اجتماعی (مشکلات مالی، عدم تعادل بین کار و تحصیل و غیره) هست (۴، ۶) که از این میان دانشجویان استرس بیشتری را در بالین نسبت به سایر منابع استرس تجربه می‌کنند (۴).

به دلیل اهمیتی که آموزش بالینی در آموزش پرستاری و پرورش تفکر انتقادی و تفکر انعکاسی دانشجویان (۷) و کسب و

^۱ استادیار پرستاری، گروه آموزش پرستاری، دانشگاه علوم پزشکی مراغه (نویسنده مسئول)

^۲ دانشیار، پرستاری داخلی جراحی، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی تبریز

آن‌ها صرفاً از تجارب پرستاران بالینی، مربیان و یا از تجارب دانشجویان سایر رشته‌ها استفاده شده بود، وارد مطالعه نشدند. هر نوع مطالعه‌ای باهدف مطالعه ما سازگاری داشت در این بررسی مورد استفاده قرار گرفت تا ما را در شناسایی استرس و ترس‌های دانشجویان پرستاری در بالین یاری کنند. مطالعات انجام‌شده در دنیا و به‌خصوص در ایران که باهدف مطالعه سازگار بودند وارد مطالعه شدند. مقالاتی که متن کامل آن‌ها در دست رس نبود و یا اینکه در همایش و یا کنفرانس‌ها ارائه شده بودند و نیز مقالاتی که به زبان‌هایی دیگری به‌جز فارسی و انگلیسی چاپ شده بودند از مطالعه خارج شدند. مقالاتی که در مجلات معتبر و علمی چاپ شده بودند مورد استفاده قرار گرفتند. استرس‌ها و ترس‌های به‌دست‌آمده در مطالعات کیفی و منابع استرس و ترس‌های بالینی مهمی که حداقل نمره خط مرزی را در مطالعات کمی کسب کرده باشند، به‌عنوان منابع ترس و استرس بالینی دانشجویان پرستاری وارد مطالعه شدند. قابل‌ذکر است که چند مقاله مرتبط که قالب دسترسی برای ما نبودند وجود داشت که با توجه به چکیده آن‌ها، همپوشانی با یافته‌های سایر مطالعاتی داشت که در مطالعه حاضر وارد شده بودند و از این نظر آسیب جدی به مطالعه وارد نمی‌کرد.

همان‌طور که در جدول شماره یک نیز آورده شده است، از ۷۶۱ مقاله که در جستجوی اولیه به دست آمد ۲۸ مقاله توانست معیارهای بررسی را کسب کند. در مرحله اول مقالات با کلیدواژه‌های جستجو شده جمع‌آوری گردید سپس مقالات مشترک از میان آن‌ها خارج شد. در مرحله بعدی عناوین مقالات جمع‌آوری شده مورد بررسی قرار گرفتند و مقالاتی که در مورد منابع استرس بالینی دانشجویان پرستاری نبودند و یا به‌نوعی با اهداف مطالعه سازگاری نداشتند از مطالعه خارج شدند. سپس چکیده مقالات مورد مطالعه قرار گرفت و مقالات نامربوط به مطالعه کنار گذاشته شدند و در مرحله آخر مقالات بعد از بررسی اولیه برای بررسی نهایی در اختیار نویسندگان دوم قرار گرفت. در این مطالعه دو محقق در جمع‌آوری و تحلیل نتایج نقش اساسی داشتند که بر اساس معیارهای ورود و خروج بیان‌شده، ۲۸ مقاله معیارهای لازم برای ورود به مطالعه را کسب کردند.

توسعه هویت حرفه‌ای و صلاحیت بالینی دانشجویان (۷، ۸) دارد. از طرفی بر اساس توصیه متون برای شناسایی منابع استرس دانشجویان در بالین (۹) و با توجه به تأثیر منفی چنین استرس‌هایی بر یادگیری و تمرکز دانشجویان در بالین و کاهش بهره‌وری آن‌ها (۱۰) این مطالعه انجام گردید.

مطالعات انجام‌شده تمرکز کمتری بر روی استرس‌های تجربه‌شده توسط دانشجویان و به‌خصوص در محیط بالینی داشتند و مطالعه مروری که استرس‌های دانشجویان پرستاری ایران را نیز مورد توجه قرار داده باشد یافت نشد. از طرف دیگر مطالعات مروری انجام‌شده نیز یا به‌صورت کمی به موضوع پرداخته بودند و یا به استرس‌های دانشجویان صرفاً در محیط بالینی پرداخته بودند. البته بایستی به این نکته نیز توجه شود که مقالاتی که منابع استرس بالینی دانشجویان را در ایران مورد بررسی قرار دهند به زبان فارسی چاپ‌شده بودند که در مطالعات مروری قبلی وارد نشده بودند و این منابع استرس که شاید بتوان آن‌ها را منابع اصلی استرس و ترس دانشجویان در محیط بالینی ایران قلمداد کرد در مطالعه حاضر وارد شدند. مطالعه حاضر باهدف شناسایی و دسته‌بندی منابع ترس و استرس دانشجویان پرستاری در محیط بالینی ایران انجام گردید.

روش بررسی

در مرور متون در پایگاه داده‌های Irandoc, Iranmedex, Google scholar, Magiran, SID, ProQuest, Elsevier, Scopus مقالاتی که به‌صورت متن کامل در دسترس بودند و به زبان انگلیسی و فارسی چاپ‌شده بودند با کلیدواژه‌های، Nursing Education, Clinical Practice, students, stress و Clinical Education Nursing Students, fear, Stressors, در فارسی با کلیدواژه‌های آموزش بالینی، استرس، ترس، دانشجویان پرستاری و بالین در بازه زمانی سال ۲۰۰۰-۲۰۱۷ مورد جستجو قرار گرفت و مقالاتی که به بیان منابع استرس و ترس دانشجویان از دیدگاه دانشجویان و یا پرستارانی که تازه فارغ‌التحصیل شده بودند و تجارب مربوط به دوران دانشجویی و استرس‌ها و ترس‌های آن دوران را در ذهن خود داشتند وارد مطالعه شدند. مقالاتی که در

جدول (۱): راهبرد جستجو

۷۶۰	نتایج جستجوی اولیه
۲۳۸	مقالات مشترک
۳۵۱	رد شده بر اساس عنوان
۹۶	رد شده بر اساس چکیده
۴۸	رد شده بر اساس متن

یافته‌ها

با توجه به متفاوت بودن زمینه در کشورهای مختلف تفاوت داشت. نکته قابل توجه در این میان، وجود ترس دانشجویان از ارتباط با پرستار و بیمار و در برخی موارد استرس و ترس از ارتباط با پزشک و سایر کادر درمانی در مطالعات انجام شده در ایران بود که نسبت به کشورهای دیگر از شدت بیشتری برخوردار بود و یا موردی بود که در مطالعات دیگر به آن اشاره‌ای نشده بود.

نتایج بررسی‌های انجام شده در مورد منابع استرس و ترس دانشجویان در محیط‌های بالینی در جدول شماره دو آورده شده است. در ابتدا مطالعات مرتبط انجام شده در دنیا و سپس مطالعات انجام شده در ایران بر اساس زمان مطالعه در جدول ارائه شده است. نتایج نشان دهنده نزدیک بودن منابع ترس و استرس تجربه شده توسط دانشجویان در بیشتر کشورها می‌باشد؛ هرچند شدت مشکل

جدول (۲): نتایج مطالعات انجام شده در مورد منابع ترس و استرس دانشجویان در محیط آموزش بالینی

نام	سال	نوع مطالعه	نمونه‌ها	عنوان	نتایج
Arpanantikul & Pratoomwan	۲۰۱۷	کیفی (فنونولوژی)	دانشجو	Clinical Learning Experiences of Second-Year Thai Nursing Students: A Phenomenological Study	ترس از انجام اشتباه کار از تجارب دانشجویان پرستاری است که با تأکید مرئی بر عدم آلوده کردن کار این ترس را بیشتر می‌کرد. دانشجویان با کار کردن در بخش جدید و با تجهیزات جدید دچار اضطراب و برآشفنگی می‌شدند (۱۱).
Sun و همکاران	۲۰۱۶	کیفی (فنونولوژی)	دانشجو	Undergraduate student nurses' lived experiences of anxiety during their first clinical practicum: A phenomenological study	ورود به محیط بالینی برای اولین بار از منابع اضطراب و ترس دانشجویان بود. ناآشنایی با محیط، ترس از محیط، اتفاقات غیرقابل پیش‌بینی و ارتباط با بیمار، از علل ترس و اضطراب دانشجویان بود (۱۲).
Cowen و همکاران	۲۰۱۶	کمی	دانشجو	Concerns of nursing students beginning clinical courses: A descriptive study	ترس دانشجویان از انجام اشتباه کار، کمبود موفقیت‌های حاصله، ندانستن برخی موارد بالینی، تجارب بد از ارتباط با پرستاران و مدرسان در بالین، تجارب ناراحت‌کننده از ارتباط با بیماران و خانواده آن‌ها در بالین بود (۱۳).
Alzayyat & Al-Gamal	۲۰۱۴	مروری		A review of the literature regarding stress among nursing students during their clinical education	منابع استرس در دانشجویان تجارب بالینی اولیه، مقایسه تفاوت‌های میان سنوات دانشگاهی، مقایسه‌های بین فرهنگی و جوانب استرس مفید در تجارب بالینی بود. ارتباط با پرستارها و مشاهده رنج بیمار از منابع استرس دانشجویان بود. استرس دانشجویان در

سال اول ورود به بالین و مواجهه با محیط بالینی بیشتر است (۹).					
نزدیک به نیمی از دانشجویان در فعالیت بالینی دچار استرس بودند که ناشی از قرارگیری برای اولین بار در بیمارستان و یا قرار گرفتن در بخش جدید بود. با افزایش تعداد دانشجو برای نظارت پرستار میزان استرس تجربه‌شده توسط دانشجو افزایش می‌یافت (۱۴).	Swedish nursing students' experience of stress during clinical practice in relation to clinical setting characteristics and the organisation of the clinical education	دانشجو	کمی	۲۰۱۴	Blomberg و همکاران
مهم‌ترین منابع استرس برای دانشجویان مراقبت از بیمار و در مرحله بعد استرس ارتباط با مدرس و کادر درمانی بود (۱۵).	Perceived stress and coping strategies among Jordanian nursing students during clinical practice in psychiatric/mental health courses	دانشجو	کمی	۲۰۱۴	Alzayyat & Al-Gamal
دانشجویان از استرس متوسطی رنج می‌بردند که کمبود دانش حرفه‌ای و مهارت، ترس از انجام اشتباه کار در بالین و بارکاری زیاد از منابع مهم استرس دانشجویان در بالین بود. این استرس بر روی سلامت روانی اجتماعی و فیزیکی آن‌ها تأثیر می‌گذاشت، که تأثیر روانی آن چشمگیرتر بود. دانشجویانی که سلامت فیزیکی روانی اجتماعی کمتری داشتند بیشتر تحت تأثیر استرس قرار می‌گرفتند (۲).	Stress, stressors, and stress responses of student nurses in a government nursing school	دانشجو	کمی	۲۰۱۴	Labrague
ترس از احمق به نظر رسیدن از نظر مربی در توانایی دانشجویان در عملکرد خوب داشتن را تحت تأثیر قرار می‌داد. یکی از ترس‌های دانشجویان که کار و یادگیری بالینی آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌داد، ترس از آسیب به بیمار بود. جو نامساعد و ترس از انجام اشتباه کار و سرزنش پرستار نیز باعث می‌شد دانشجوی دچار اضطراب و کاهش اعتمادبه‌نفس شده و شروع به خطا کردن کند (۱۶).	Challenges to student learning in the clinical setting: A qualitative descriptive study	دانشجو	کیفی (گروه متمرکز)	۲۰۱۳	Killam & Heerschap

کمبود زمان برای پوشش دادن وظایف محوله و تکمیل پورت فولیو برای دانشجویان از عوامل استرس‌زای آن‌ها بود (۱۷)	Stress and stressors in the clinical environment: a comparative study of fourth-year student nurses and newly qualified general nurses in Ireland	پرستار تازه فارغ‌التحصیل و دانشجو	کمی و کیفی	۲۰۱۳	Suresh و همکاران
یکی از منابع استرس دانشجویان برقراری ارتباط با پرستاران بود که علت آن را در این می‌دانستند که پرستاران احساس می‌کردند که آن‌ها همه چیز را می‌دانند و انتظار بیشتری از آن‌ها داشتند (۱۸)	Indonesian student nurses' perceptions of stress in clinical learning: a phenomenological study	دانشجو	کیفی (فنومولوژی)	۲۰۱۳	McKenna & Plummer
کار بالینی برای دانشجویان استرس‌زا بوده و این استرس باعث یادگیری غلط دانشجویان و نیز باعث به هم خوردن تمرکز آن‌ها می‌شد (۱۰).	Stress in nursing students		نامه به سردبیر	۲۰۱۳	Zyga
مهم‌ترین منابع استرس دانشجویان در بالینی ترس از موقعیت‌های ناشناخته، انجام مراقبت اشتباه از بیمار و استفاده از تجهیزات فنی بود که در طول سنوات تحصیلی تغییری در منشأ این ترس‌ها وجود نداشت (۵).	Sources of stress in nursing students: a systematic review of quantitative studies		مروری	۲۰۱۲	Pulido & Martos و همکاران
تعیین تکالیف زیاد برای دانشجو، نداشتن حامی در محیط بالینی و ارزشیابی دانشجو بر اساس مقایسه با سایر دانشجویان از منابع مهم استرس برای دانشجویان بود. (۱۹).	Undergraduate nursing students' stress sources and coping behaviours during their initial period of clinical training: A Jordanian perspective	دانشجو	کمی	۲۰۱۲	Shaban و همکاران
ترس از انجام اشتباه مراقبت از بیمار به علت دانش پایین، دانشجویان را دچار اضطراب می‌کرد (۲۰).	The image of nursing as perceived by nurses	پرستار باتجربه عبور از دانشجویی	کیفی	۲۰۱۲	Emeghebo
بالین یکی از منابع سه‌گانه استرس (دانشگاهی، بالینی و سایر منابع) بود و دو عارضه مهم فیزیولوژیکی و روانی از عوارض مهم استرس بود. دانشجویان استرس بالینی بیشتری نسبت به سایر	Stress and health in novice and experienced nursing students	دانشجو	کمی	۲۰۱۰	Jimenez و همکاران

منابع استرس داشتند و عوارض روانی بیشتر از عوارض فیزیولوژیکی بود(۴).					
رفتار نامناسب پرستارها با دانشجویان و بددهنی آن‌ها پیش بیمار و همکلاس‌های دانشجویان باعث تجارب منفی در دانشجویان مانند ترس، خجالت و عصبانیت می‌شد (۲۱).	Student nurses' experiences during clinical practice in the Limpopo Province	دانشجوی سال آخر پرستاری	کیفی(فنومنولوژی)	۲۰۰۸	Mabuda و همکاران
ترس از انجام اشتباه کار و ترس از بیان موارد به‌ظاهر احمقانه، مانع یادگیری دانشجویان در محیط بالینی می‌شد (۲۲).	Belongingness: A prerequisite for nursing students' clinical learning	دانشجو	میکس	۲۰۰۸	Levett Jones & Lathlean
ارتباط با سایر افراد حرفه‌ای مانند پزشکان و پرستاران مهم‌ترین منابع استرس برای دانشجویان در بالین بود. دانشجویان راهبردهای سازشی محدودی داشتند (۲۳).	Stress, sources of stress and ways of coping among psychiatric nursing students	دانشجو	کمی	۲۰۰۴	Tully
استرس‌های دانشجویان در محیط بالینی شامل تجربه اول حضور در بالین، ارتباط بین فردی، بارکاری زیاد، احساس بدون کمک و ناتوانی در انجام نقش‌های پرستاری بود (۲۴).	The process of seeking stress-care: coping as experienced by senior baccalaureate nursing students in response to appraised clinical stress	دانشجوی	کیفی(نظریه پایه)	۲۰۰۲	Shipton
محیط دانشگاهی و استرس‌های موجود در آن(مانند بارکاری و امتحان و مشکلات مالی) بیشتر از استرس محیط بالینی برای آن‌ها بود. مشاهده مرگ بیمار و ارتباط با کادر نیز از منابع بعدی استرس برای دانشجویان بود (۲۵).	Aspects of nurse education programmes that frequently cause stress to nursing students—fact-inding sample survey	دانشجو	کمی	۲۰۰۲	Timmins & Kaliszer
مطالعه کمی دانشجویان در تایوان نشان داد که کمبود دانش و مهارت حرفه‌ای و نیز مراقبت از بیمار از عوامل مهم استرس‌زا برای آن‌ها در بالین است(۲۶)	Perceived stress and physio-social status of -psycho nursing students during their initial period of clinical practice: the effect of coping behaviors	دانشجو	کمی	۲۰۰۲	Sheu و همکاران
ارتباط با تیم درمان به‌خصوص پزشکان از منابع استرس دانشجویان بود. دانشجویان از اینکه خطایی از آن‌ها سر	Clinical learning experiences of Iranian student nurses: A qualitative study	دانشجو	کیفی	۲۰۱۶	Dinmohammadi و همکاران

<p>بزند دچار ترس می‌شدند. دانشجویان از نبود دانش و مهارت در بالین دچار استرس می‌شدند که این وضعیت در اولین مواجهه با محیط بالینی بیشتر ملموس بود(۲۷).</p>	<p>Stress management: An ignored challenge in clinical nursing education</p>	<p>نامه به سردبیر</p>	<p>۲۰۱۶</p>	<p>Ranjbar</p>		
<p>بیشتر استرس دانشجویان در ارتباط با مراقبت از بیمار، ارتباط با مدرس و پرستاران و ناآشنایی با محیط بالینی بود(۲۸).</p>	<p>دانشجویان ترس زیادی از وارد شدن به بخش به‌خصوص برای اولین بار داشتند. ترس از انجام اشتباه مراقبت، طبیعت کار کردن با بیمار، اعتماد به نفس پایین به‌خصوص در ترم‌های پایین، ندانستن واقعیت در مورد پرستاری و شوک واقعیت و نوع دیدگاه افراد به پرستاری از منابع ترس و استرس دانشجویان بود(۲۹).</p>	<p>Iranian nursing students' preparedness for clinical training: A qualitative study</p>	<p>دانشجو-مری و پرستار</p>	<p>کیفی</p>	<p>۲۰۱۵</p>	<p>Joolaee و همکاران</p>
<p>ارتباط بین فردی نامناسب و نبود رفتار محترمانه نسبت به هم در بخش وجود داشت و بر آن اساس دانشجویان ابراز می‌کردند که هرروز ترس از این را داشتند که مورد انتقاد و توهین قرار بگیرند (۳۰).</p>	<p>Factors influencing the clinical preparation of BS nursing student interns in Iran</p>	<p>دانشجو</p>	<p>کیفی (گراندد)</p>	<p>۲۰۰۸</p>	<p>Cheraghi و همکاران</p>	
<p>اضطراب در روز اول بخش به دلیل اعتماد به نفس کم، اطلاعات پایین در مواجهه با بیمار، فاصله دروس نظری و بالین و نیز حرفه‌ای کار نکردن پرستاران از نتایج اصلی مطالعه بودند(۳۱)</p>	<p>A qualitative study of nursing student experiences of clinical practice</p>	<p>دانشجو</p>	<p>کیفی (گروه متمرکز)</p>	<p>۲۰۰۵</p>	<p>and Sharif Masoumi</p>	
<p>ترس از انجام اشتباه مراقبت و کمبود مهارت بالینی دانشجو از منابع اصلی ترس دانشجویان در بالین بود(۳۲).</p>	<p>Iranian student nurses' experiences of clinical placement</p>	<p>دانشجو</p>	<p>کیفی (فنومنولوژی)</p>	<p>۲۰۰۵</p>	<p>Peyrovi و همکاران</p>	
<p>ترس از کار کردن با بیمار به‌خصوص برای بار اول ورود به بخش از منابع مهم ترس در دانشجویان بود (۳۱).</p>	<p>A qualitative study of nursing student experiences of clinical practice</p>	<p>دانشجو</p>	<p>کیفی (گروه متمرکز)</p>	<p>۲۰۰۵</p>	<p>Sharif و همکاران</p>	

جدول ۳ نتایج مهم حاصل از مطالعات را به صورت دسته‌بندی شده ارائه می‌کند که دیدگاه خوبی برای شناسایی و رفع منابع این استرس‌ها و ترس‌ها در بالین می‌تواند ارائه نماید. در این

جدول (۳): منابع استرس و ترس دانشجویان در بالین

مقالات مرتبط	منابع ترس و استرس	شناسه
(۱۱، ۵)	ناآشنایی با تجهیزات فنی و چگونگی کار با آن‌ها	دانش نظری
(۳۱، ۲۹، ۲۷، ۲۶، ۲۲، ۲۰، ۱۳، ۲)	ترس از ندانستن و دانش شناختی پایین	
(۳۲، ۲۷، ۲۶، ۲)	ترس از کمبود مهارت	مهارتی
(۳۲، ۲۹، ۲۷، ۲۲، ۲۰، ۱۳، ۱۱، ۵، ۲)	ترس از انجام مراقبت اشتباه یا خطا کردن در کار بالین	
(۳۱، ۲۹، ۲۸، ۲۶، ۱۵، ۱۳، ۱۲)	ترس از ارتباط و کار با بیمار	
(۳۰، ۲۸، ۲۷، ۲۵-۲۳، ۲۱، ۱۸، ۱۵، ۱۳، ۹، ۲)	تجارب بد از ارتباط با پرستاران و مدرسان در بالین	
(۲۴)	احساس بدون کمک و حمایت بودن در بالین	ارتباطی
(۲۹، ۲۴، ۱۴، ۱۲، ۱۱، ۹، ۵)	استرس و ترس ورود به بخش جدید	
(۳۱، ۲۹-۲۶، ۲۴، ۱۴، ۱۲، ۱۰، ۹)	استرس ورود به عرصه بالین	
(۳۳، ۲۴، ۱۹)	بارکاری زیاد یا کمبود زمان برای انجام وظایف محوله	بارکاری
(۱۸)	انتظارات پرستار بیشتر از توان دانشجوی	
(۱۹)	ارزشیابی بر اساس مقایسه	روانی عاطفی
(۲۵، ۹)	شاهد رنج و یا مرگ بیمار بودن	

بحث

و یا پرستار نسبت به آن‌ها ایجاد کند، دچار اضطراب و ترس می‌شدند (۲، ۵، ۱۱، ۱۳، ۲۰، ۲۲، ۲۷، ۲۹، ۳۲). این استرس وقتی که دانشجویان احساس نداشتن حامی و کمک در بالین را دارد (۲۴) مضاعف می‌گردد.

ارتباط نامناسب دانشجویان با پرستاران و مدرسان بالینی در مطالعات زیادی از منابع عمده استرس دانشجویان در بالین بوده است. دانشجویان از اینکه نه تنها در بخش مورد حمایت قرار نگیرند، بلکه از اینکه مورد تمسخر و یا حتی توهین پرستاران قرار بگیرد دچار استرس و ترس می‌شدند. متأسفانه این مشکل مربوط به کشور و یا منطقه خاصی نبوده و در کشورهای پیشرفته نیز چنین مشکلی گریبان گیر دانشجویان پرستاری می‌باشد (۲، ۹، ۱۳، ۱۵، ۱۸، ۲۱، ۲۳-۲۵، ۲۷، ۲۸، ۳۰). هرچند شدت چنین مشکلی در ایران نسبت به مطالعات انجام شده در کشورهای پیشرفته به صورت چشم‌گیری بیشتر به دست آمده بود و دانشجویان استرس ارتباط با پزشکان را نیز، داشتند. این استرس و ترس در مطالعات انجام شده در کشورهای دیگر وجود نداشت و یا اینکه ترس اضطراب جدی برای دانشجویان ایجاد نمی‌کرد. وجود چنین مشکلی در ایران را شاید به جو پزشک سالاری موجود در ایران بتوان نسبت داد.

حضور در بالین و انجام فرآیندهای بالینی بدون تردید یکی از منابع مهم استرس برای دانشجویان پرستاری است که این مشکل نمود جهانی دارد و در بیشتر مطالعات به عنوان منبع اصلی استرس دانشجویان در طول دوره آموزش پرستاری یاد شده است (۱، ۲، ۹، ۱۰، ۱۲، ۱۴، ۲۴، ۲۷-۲۹، ۳۱) هرچند در یک بررسی نیز استرس دانشگاهی بیشتر از استرس بالین بود و دانشجویان تکالیف تعیین شده و نیز ارزشیابی را از منابع عمده استرس در طول آموزش بالینی خود بیان کرده بودند (۲۵). تفاوت موجود در این مطالعه می‌تواند ناشی از این باشد که دانشجویان دیپلم پرستاری مورد مطالعه قرار گرفته بودند. تفاوت در شرایط و موقعیت تحصیلی آن‌ها نسبت به دانشجوی کارشناسی و نیز محیط بالینی متفاوت می‌تواند در نتایج حاصله تأثیر جدی داشته باشد.

علاوه بر استرس‌زا بودن حضور در بالین برای دانشجویان، بیشتر مطالعات نشان می‌دهند که ترس از انجام اشتباه کار و مراقبت از بیمار در بالین یکی از موارد مهم استرس دانشجویان در بالین بود. دانشجویان از اینکه اشتباهی از آن‌ها سرزده و این اشتباه باعث آسیب به بیمار شده و یا اینکه دیدگاه نامناسبی را در مدرس بالینی

و رنج و یا مرگ بیمار بودن (۹، ۲۵) از عوامل استرس‌زا برای دانشجویان در بالین به‌دست‌آمده بود؛ که نشان‌دهنده نیاز به توانمندسازی دانشجویان قبل از ورود به بالین وجود دارد و آموزش روش‌های مقابله با استرس برای دانشجویان بایستی به‌صورت جدی مورد تأکید مسئولین و برنامه‌ریزان قرار گیرد.

نتیجه‌گیری

بیشترین استرس دانشجویان در بالین مربوط به حمایت و همراهی پایین پرستاران و یا مدرسان بالینی با دانشجویان در آشنا کردن آن‌ها با محیط بالینی، فرآیندها و تجهیزات در بالین می‌باشد. پایین بودن اعتمادبه‌نفس دانشجویان پرستاری در بالین، خود یکی از عوامل استرس‌زا می‌باشد. از طرفی وجود چنین شرایطی در تشدید استرس و ترس دانشجویان از سایر منابع استرس نیز می‌تواند تأثیرگذار است. البته بایستی به این نکته نیز توجه شود که برخی از منابع ترس و استرس دانشجویان همانند ترس از کمبود مهارت و یا ناآشنایی با تجهیزات بیمارستانی جزو مواردی است که جزو اهداف آموزشی دانشجویان در بالین می‌باشد و دانشجویان بایستی در طی دوره آموزش بالینی خود به آن‌ها دست پیدا کند و وجود چنین استرسی شاید در ایجاد انگیزه برای یادگیری دانشجویان نیز مؤثر باشد.

با توجه به اینکه داشتن تجارب بالینی مثبت در دانشجویان برای کسب صلاحیت بالینی امری ضروری است. از طرفی داشتن ترس و استرس در بالین کسب تجارب بالینی مثبت را در دانشجویان تحت تأثیر جدی قرار می‌دهد، بنابراین آشنا کردن دانشجویان با بخش قبل از شروع به کارآموزی، داشتن ارتباط مثبت و سازنده میان پرستاران و دانشجویان پرستاری در محیط بالینی و نیز آموزش روش‌های صحیح مقابله با استرس برای دانشجویان، می‌تواند گام مهمی در راستای کاهش ترس و استرس دانشجویان در بالین و یا کاهش اثرات آن‌ها بر تجارب بالینی دانشجویان باشد. با توجه به اینکه در این مطالعه راهکارهای موجود برای کاهش استرس و ترس - های دانشجویان پرستاری در بالین به‌صورت مدون موردبررسی قرار نگرفت، پیشنهاد می‌شود مطالعاتی در این راستا برای بهبود تجارب یادگیری بالینی دانشجویان انجام گیرد.

تقدیر و تشکر

بدین‌وسیله از تمامی افرادی که ما را در این پژوهش یاری کرده‌اند تقدیر و تشکر می‌شود. قابل‌ذکر است که این مطالعه موردحمایت مالی هیچ دانشگاه یا مرکزی نبوده است.

ممکن است مقداری از استرس تجربه‌شده توسط دانشجویان مربوط به اعتمادبه‌نفس پایین آن‌ها نسبت به دانش شناختی و مهارت‌های بالینی آن‌ها باشد (۲، ۱۳، ۲۰، ۲۲، ۲۷، ۲۹) و این امر عامل ترس و استرس آن‌ها در برقراری ارتباط با پرستاران و مدرسان بالینی و حتی پزشکان و دانشجویان رشته پزشکی گردد. کمبود مهارت بالینی از منابع مهم استرس دانشجویان در بالین بود (۲، ۲۷، ۳۲) که در مطالعات انجام‌شده در ایران پررنگ‌تر می‌باشد. وجود چنین مشکلی به‌خصوص در ایران را می‌توان به تجارب بالینی ضعیف دانشجویان در بخش‌های قبلی و به اعتمادبه‌نفس پایین آن‌ها در توانایی کسب مهارت در دوره آموزش بالینی نسبت داد.

از عوامل عمده دیگری که در مطالعات به‌عنوان عوامل استرس‌زا در دانشجویان به‌دست‌آمده است ناآشنا بودن دانشجویان با محیط بالینی جدید (۵، ۹، ۱۱، ۱۲، ۱۴، ۲۴، ۲۹) و یا ناآشنایی دانشجو با وسایل و تجهیزات فنی بود. به‌گونه‌ای که دانشجویان با نحوه کاربرد این تجهیزات آشنایی کافی نداشتند و مدرسان بالین آن‌ها نیز در مواردی توانایی آموزش آن‌ها را به دانشجویان خود نداشت. چنین امری باعث استرس‌زا بودن کار با تجهیزات در بالین برای دانشجویان شده بود (۵، ۱۱). صلاحیت بالینی پایین برخی مدرسان بالینی و نیز ارتباط نامناسب دانشجویان با پرستاران به‌منظور استفاده جبرانی از حضور پرستاران برای کسب تجارب بالینی را شاید بتوان از دلایل به وجود آمدن چنین ترس و استرسی در دانشجویان بیان کرد.

در شرایطی که دانشجو در خود احساس ناتوانی از نظر توانایی انجام فرآیندهای مراقبتی را می‌کند و پشتوانه‌ای نیز برای حمایت احساس نمی‌کند، طبیعی است که از ارتباط با بیمار و کار کردن با بیمار دچار ترس و استرس شود و علاقه‌ای به این کار نشان ندهد. دانشجو همیشه از اینکه بیمار و یا همراهان بیمار درخواستی داشته باشند و یا سوآلی از او بپرسد و دانشجو نتواند مراقبت لازم و مناسب را برای بیمار ارائه دهد و یا جواب قانع‌کننده و صحیحی ارائه دهد، دچار اضطراب و ترس است (۱۲، ۱۳، ۱۵، ۲۸، ۲۹، ۳۱). از طرفی برخی مطالعات به‌خصوص مطالعاتی که در ایران انجام‌شده بود، دانشجویان نه‌تنها از ارتباط با مددجو، بلکه از ارتباط با پزشکان نیز ترس داشته و در برقراری ارتباط با آن‌ها دچار اضطراب می‌شوند. این استرس به دلیل وجود جو پزشک‌سالاری موجود در ایران و پایین بودن سطح اعتمادبه‌نفس دانشجویان و نیز مدرسان بالینی پرستاری می‌تواند قابل توضیح باشد.

علاوه بر موارد ذکرشده عواملی مانند بارکاری زیاد (۲۴) یا محدودیت زمانی برای انجام وظایف محوله (۱۹، ۳۳) و یا شاهد درد

References:

1. Lim J, Bogossian F, Ahern K. Stress and coping in Australian nurses: a systematic review. *Int Nurs Rev* 2010;57(1):22-31.
2. Labrague LJ. Stress, stressors, and stress responses of student nurses in a government nursing school. 2014.
3. Shirom A. The effects of work stress on health. *The handbook of work and health psychology* 2003;2:63-82.
4. Jimenez C, Navia-Osorio PM, Diaz CV. Stress and health in novice and experienced nursing students. *J Adv Nurs* 2010;66(2):442-55.
5. Pulido-Martos M, Augusto-Landa JM, Lopez-Zafra E. Sources of stress in nursing students: a systematic review of quantitative studies. *Int Nurs Rev* 2012;59(1):15-25.
6. Pryjmachuk S, Richards DA. Predicting stress in pre-registration nursing students. *Br J health psychol* 2007;12(1):125-44.
7. Hart A, Montague J. The constant state of becoming": Power, identity, and discomfort on the anti-oppressive learning journey. *J Psychol Issues Organ Culture* 2015; 5(4): 39-52.
8. Ingram R. Locating emotional intelligence at the heart of social work practice. *Br J Soc Work* 2012; 43(5): 987-1004.
9. Alzayyat, A. and E. Al-Gamal, A review of the literature regarding stress among nursing students during their clinical education. *Int Nurs Rev* 2014; 61(3): 406-15.
10. Zyga S. Stress in nursing students. *Int J Caring Sci* 2013; 6(1): 1-2.
11. Arpanantikul M, Pratoomwan A. Clinical Learning Experiences of Second-Year Thai Nursing Students: A Phenomenological Study. *Pacific Rim Int J Nurs Res* 2017; 21(2): 121-34.
12. Sun F-K, Long A, Tseng YS, Huang H-M, You J-H, Chiang C-Y. Undergraduate student nurses' lived experiences of anxiety during their first clinical practicum: A phenomenological study. *Nurse Educ Today* 2016;37:21-26.
13. Cowen KJ, Hubbard LJ, Hancock DC. Concerns of nursing students beginning clinical courses: A descriptive study. *Nurse Educ Today* 2016; 43: 64-8.
14. Blomberg K. Swedish nursing students' experience of stress during clinical practice in relation to clinical setting characteristics and the organisation of the clinical education. *J Clin Nurs* 2014; 23(15-16): 2264-71.
15. Al-Zayyat AS, Al-Gamal E. Perceived stress and coping strategies among Jordanian nursing students during clinical practice in psychiatric/mental health courses. *Int J Mental Health Nurs* 2014; 23(4): 326-35.
16. Killam LA, Heerschap C. Challenges to student learning in the clinical setting: A qualitative descriptive study. *Nurse Educ Today* 2013; 33(6): 684-91.
17. Suresh P, Matthews A, Coyne I. Stress and stressors in the clinical environment: a comparative study of fourth-year student nurses and newly qualified general nurses in Ireland. *J Clin Nurs* 2013; 22(5-6): 770-9.
18. McKenna L, Plummer V. Indonesian student nurses' perceptions of stress in clinical learning: a phenomenological study. *J Nurs Educ Practice* 2013; 3(5): 56.
19. Shaban IA, Khater WA, Akhu-Zaheya LM. Undergraduate nursing students' stress sources and coping behaviours during their initial period of clinical training: A Jordanian perspective. *Nurse Educ Practice* 2012; 12(4): 204-9.

20. Emeghebo L. The image of nursing as perceived by nurses. *Nurse Educ Today* 2012; 32(6): e49-e53.
21. Mabuda BT, Potgieter E, Alberts U. Student nurses' experiences during clinical practice in the Limpopo Province. *Curationis* 2008; 31(1): 19-27.
22. Levett-Jones T, Lathlean J. Belongingness: A prerequisite for nursing students' clinical learning. *Nurse Educ Practice* 2008; 8(2): 103-11.
23. Tully A. Stress, sources of stress and ways of coping among psychiatric nursing students. *J Psychiatric Mental Health Nurs* 2004; 11(1): 43-7.
24. Shipton SP. The process of seeking stress-care: coping as experienced by senior baccalaureate nursing students in response to appraised clinical stress. *J Nurs Educ* 2002; 41(6): 243-56.
25. Timmins F, Kaliszner M. Aspects of nurse education programmes that frequently cause stress to nursing students—fact-finding sample survey. *Nurse Educ Today* 2002; 22(3): 203-11.
26. Sheu S, Lin HS, Hwang LS. Perceived stress and physio-psycho-social status of nursing students during their initial period of clinical practice: the effect of coping behaviors. *Int J Nurs Stud* 2002; 39(2): 165-75.
27. Dinmohammadi M, Jalali A, Peyrovi H. Clinical learning experiences of Iranian student nurses: A qualitative study. *Nurs Practice Today* 2016; 3(1): 31-9.
28. Ranjbar H. Stress management: An ignored challenge in clinical nursing education. *Nurse Educ Today* 2016; 36: 10.
29. Joolae S, Amiri S.R.J, Farahani MA. Iranian nursing students' preparedness for clinical training: A qualitative study. *Nurse Educ Today* 2015; 35(10): e13-e17.
30. Cheraghi MA, Salasli M, Ahmadi F. Factors influencing the clinical preparation of BS nursing student interns in Iran. *Int J Nurs Pract* 2008. 14(1): 26-33.
31. Sharif F, Masoumi S. A qualitative study of nursing student experiences of clinical practice. *BMC Nurs* 2005; 4(1): 6.
32. Peyrovi H. Iranian student nurses' experiences of clinical placement. *Int Nurs Rev* 2005; 52(2): 134-41.
33. Suresh P, Matthews A, Coyne I. Stress and stressors in the clinical environment: a comparative study of fourth-year student nurses and newly qualified general nurses in Ireland. *J Clin Nurs* 2013; 22(5-6): 770-9.

STRESS AND FEAR RESOURCES OF NURSING STUDENTS IN CLINICAL SETTINGS: A REVIEW STUDY

Ebrahim Aliafsari Mamaghani^{1*}, Azad Rahmani²

Received: 18 Apr, 2019; Accepted: 17 July, 2019

Abstract

Background & Aims: The high level of stress experienced by nursing students in clinical settings is major obstacle in students learning and their professionalizing. To solve such a problem, is necessary to identify and categorize the fear and stress resources of students in clinical settings in Iran, which the purpose of this study was to review and summarize the sources of stress and fear in nursing students in clinical settings.

Materials & Methods: In the review of literature in the Irandoc, Iranmedex, Magiran, SID, Google scholar, Elsevier, ProQuest, and Scopus databases, during the period 2000-2017, 28 articles obtained inclusion criteria that are conducted to the sources of fear and stress of nursing students at the clinical settings.

Results: Most of the studies arrival to clinical settings were mentioned as one of the sources of students' fear and stress during their education. Fear of error was one of the major sources of students' fear and stress when attending the clinical setting. However, the lack of familiarity with the department or equipment, and even communication with the patients, nurses and other medical staff, was also identified as a major source of students' fear and stress.

Discussion and Conclusion: The feeling that the student does not have a suitable supporter at the clinical setting and losing of confidence to theoretical and practical competency in students for caring in the clinical setting can be the causes of most of the fears and stresses that students face with them. It can be helpful in improving the student's positive clinical experience by familiarizing them well before the arrival to clinical setting, using compassionate and experienced educators, and training how to deal with stress.

Keywords: Clinical Education, Stress, Fear, Nursing Students, Nursing Education

Address: Department of Nursing, Maragheh University of Medical Sciences, Maragheh, Iran

Tel: +98 04212275551

Email: Ealiafsari@gmail.com

---

¹ Assistant Professor, Department of Nursing, Maragheh University of Medical Sciences, Maragheh, Iran

(Corresponding Author)

² Associate professor, Medical Education Research Center, Tabriz University of Medical Sciences, Tabriz, Iran